

5. Кіндратюк Б., Литвин С. Тест для визначення рівня сформованості емпатії. Івано-Франківськ. URL: <https://studfiles.net/preview/5258522/page:11> (дата звернення: 17.03.2018).
6. Курлянд З. Н. Становлення позитивної «Я-концепції» майбутнього вчителя : монографія. Одеса, 2005. 142 с.
7. Мазоренко М. О. Психологічні скадові іміджу сучасного фахівця. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. Харків, 2012. Вип. 4. С. 187.
8. Митина Л. М. Психологія професійного розвитку учителя. Москва, 1998. 276 с.
9. Процько Н. В. Роль іміджу у сприйнятті практичного психолога URL: http://ecopsy.com.ua/zbirki/2009_20_2/sb20_ch2_29.pdf (дата звернення: 27.11.2018).
10. Ряховський В. Ф. Тест на оцінку рівня комунікабельності. URL: http://ininv.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=735:test-otsinka-komunikabelnosti-z-kliuchem&catid=41&Itemid=967 (дата звернення: 20.03.2018).
11. Сабол Д. М. Особливості іміджу сучасного психолога. Дата оновлення: 22.02.2016. URL: <https://www.slideshare.net/ssuser02ed91/ss-58554790> (дата звернення: 06.12.2018).
12. Тест Аналіз стиля життя (Бостонський тест на стрессоустойчивость). URL: http://kolpсrb.tom.ru/?page_id=643 (дата звернення: 06.04.2018).

УДК 159.9: 316.6

doi: 10.15330/psp.23.35–41

Ольга Демчина

ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті проаналізовано основні теоретико-методологічні підходи науковців щодо розуміння феномену толерантності та його складників. Висвітлено поняття «гендеру» у соціально-конструктивістському трактуванні, на основі якого сформовано та проаналізовано поняття «гендерної толерантності». Уточнено зміст поняття «гендерна толерантність» як особистісного утворення і виділено характеристики, які її утворюють. Проведено теоретичний аналіз досліджень гендерної толерантності у соціально-психологічному контексті, визначено ймовірні моделі гендерної толерантності та сформульовано принципи толерантності у міжособистісних відносинах.

Ключові слова: гендер, толерантність, інтолерантність, гендерна толерантність, сексизм.

A representative of modern society should have a high level of general culture, a number of moral qualities, be able to find a common language with other people, which is extremely important for the process of integration and assimilation of cultures. That is why nowadays the formation of tolerance is one of the priority tasks of psychology. The new millennium sharply puts the world community in the formation of the problem of tolerance in various spheres of human interaction, including gender relations. The concept of «tolerance» has a complex structure precisely because tolerance acts as the psychological and spiritual and moral quality of the individual and has a specific implementation of activities in various spheres of social and personal life.

Social reproduction of gender consciousness at the level of the individual supports the socio-role status of the individual, which defines social opportunities in professional and personal self-realization. Therefore, gender is one of the basic measurements of the social structure of society, which with both socio-demographic and cultural characteristics (race, class, age, etc.), organizes a social system. Gender is considered as a holistic psychic representation of sex, full of unique

dynamic, deep, cognitive and behavioral concepts of women and men, acquired by the individual as a result of gaining an individual gender experience.

The article analyzes the main theoretical and methodological approaches of scientists to understanding the phenomenon of tolerance and its components. The concept of «gender» in the social-constructivist interpretation is highlighted, on the basis of which the concept of «gender tolerance» is formed and analyzed. The content of the concept of «gender tolerance» as a personal formation is specified and the characteristics that make up it are highlighted. The theoretical analysis of the researches of gender tolerance in the socio-psychological context is conducted, the probable models of gender tolerance are defined and the principles of tolerance in interpersonal relations are formulated. Gender tolerance is seen as a personal position in which the settings, values, motives of the person are revealed, and on their basis a conscious, meaningful and responsible choice is made.

Keywords: *gender, tolerance, intolerance, gender tolerance, sexism.*

Постановка проблеми. Нове тисячоліття, у якому відбуваються стрімкі зміни у всіх сферах життя, гостро ставить перед світовою спільнотою проблему формування толерантності у різних сферах взаємодії людей, у тому числі і в гендерних відносинах. 16 листопада 1995 року на 28 сесії в Парижі Генеральною Конференцією ЮНЕСКО була прийнята Декларація принципів толерантності. Це документ, який визначає принципи буття ХХІ століття на протязі всього III тисячоліття. Згідно визначення, висвітленому в Декларації, толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності [12]. Це визначення, найбільш узагальнене, і передбачає терпиме ставлення до інших національностей, рас, кольору шкіри, статей та осіб з різною сексуальною орієнтацією. Незважаючи на інтерес до проблем гендеру останнім часом, питання гендерної толерантності є висвітленим фрагментарно, особливо як соціально-психологічного феномену. Тому мета статті полягає у розкритті гендерної толерантності як соціально-психологічного феномену. Завдання статті – визначити основні складники, характеристики поняття «толерантність» та окреслити соціально-психологічний зміст феномену «гендерна толерантність» за допомогою аналізу різних концепцій та емпіричних досліджень.

Існують численні визначення поняття «толерантність», незважаючи на різні тлумачення даного концепту у всіх присутня така характеристика його як прийняття, розуміння. Р.Р. Валітова розглядає поняття «толерантність» як налаштованість на розуміння і діалог з іншою людиною [5]. А.Г. Асмолов, Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова визначають толерантність як прийняття іншої людини, прояв співчуття і співпереживання до іншого, визнання цінності різноманіття людської культури [1]. Вони також характеризують толерантність як «домінанту відмови від агресії», як здатність індивіда без заперечень і протидії сприймати відмінності від його власної думки, способу життя, характеру поведінки і будь-яких інших особливостей [1]. Цієї ж точки зору дотримується Е.Ю. Клепцова, стверджуючи, що толерантній людині властиве прагнення зрозуміти опонента і позитивно з ним взаємодіяти [8]. П.В. Степанов трактує поняття толерантність як ціннісне ставлення індивіда до людей, що виражається у визнанні, прийнятті і розумінні представників інших культур [16].

Як зазначає Н.Г. Юровських [18], поняття «толерантна людина» має складну структуру саме тому, що толерантність розглядається як психічна і духовно-моральна якість особистості, яка проявляється у діяльності у різних сферах суспільного та особистого життя. Г.Д. Дмитрієв вважає, що толерантність передбачає усвідомлення індивідом того, що світ багатовимірний, а значить і погляди на цей світ різні [6]. З психологічної точки зору толерантність трактується як прояв свідомого, осмисленого і відповідального вибору людини, що включає в себе ціннісно-смыслову систему (повагу, визнання цінності права, свобод та рівноправності людей тощо; особливий спосіб міжособистісної взаємодії з іншими) [1].

Так, М.С. Мириманова визначає дві групи якостей, які розкривають феномен «толерантності» – психічні та духовно-моральні:

- психічні якості – емпатія, відповідність почуттів і емоцій, позитивно-емоційне ставлення до інших, відсутність ворожості до інших;

- духовно-моральні якості – миролюбивість, прагнення до знаходження компромісів, відсутність суперечливих позицій щодо інших; визнання наявності різноманітних інтересів, ідей, цінностей, поглядів на світ; визнання прав інших людей на вільний вибір, відповідальність за себе та інших, а також повага до інших. [12]. Аналіз толерантності як особистісної диспозиції представлено у дослідженнях Т. Адорно та його колег, у якому підтверджено існування особливого типу авторитарної особистості. Основними характеристиками такої особистості є консерватизм, потреба у сильному лідері, авторитарна агресія, зумовлена потребою у зовнішньому об'єкті для розрядки, стереотипність і упередженість, деструктивність і цинізм [9]. У концепції «авторитарної особистості» Т. Адорно, а також пов'язаних з нею робіт закладено традицію трактування толерантності як особистісного утворення. У роботах даного спрямування окреслено, зокрема, зв'язок авторитарності з інтолерантністю до невизначеності, яка може слугувати важливим показником нетерпимості на особистісному рівні. Викликає інтерес досить велика кількість шкал (антисемітизму, фашизму, етноцентричності тощо), розроблених у межах даного підходу, які застосовуються для виміру різних проявів толерантності.

Толерантність характеризується: 1) системністю, оскільки толерантність являє собою сукупність елементів, які перебуваючи у відносинах і зв'язках один з одним, утворюють єдність, яким властиві цілісність, структурність, взаємозалежність із середовищем, ієрархічність і множинність опису, тобто, всі властивості системи; 2) суб'єктністю, оскільки як суб'єкт, так і об'єкт толерантності перебувають в активному стані у процесі діяльності; 3) предметністю, оскільки толерантність реалізується лише тоді, коли є певне поле узгодження інтересів і пошуку компромісів; 4) контекстністю, оскільки вибір рівня толерантності залежить від конкретних ситуацій взаємодії [15].

Здійснивши семантичний аналіз поняття «толерантність» нами було визначено основні його характеристики, а саме:

- узгодження інтересів, компроміс, який трактується як угода, що забезпечує максимально повне задоволення всіх зацікавлених сторін і примирення у досягненні своєї вигоди ціною взаємних поступок;

- відсутність осуду, оцінного ставлення до інших;

- любов, мир, прийняття, терпимість. Однак толерантність не тотожна терпимості, оскільки є категорією, що розкриває активність, вона передбачає розширення кола особистих ціннісних орієнтацій за рахунок позитивної взаємодії з іншими культурами, традиціями, поглядами, переконаннями, що надає толерантності як феномену соціально-психологічного змісту. Ми розглядаємо толерантність як відмову від догматизму, від абсолютизації істини, при якій немає необхідності відмовлятися від власних поглядів, але слід проявляти уважність, повагу до іншої точки зору, яка може бути сформована в умовах іншої культури, традиції й визнавати її право на існування. Змістова різнобарвність терміну зумовлена як різноманіттям підходів до вивчення даного феномену у різних науках, так і видовою різноманітністю проявів даної якості, що впливають зі специфіки соціальних контактів між людьми різного віку, статусу, статі, національності, віросповідання тощо. Таке розуміння толерантності дозволяє вводити у науковий аналіз поняття «гендерна толерантність». Оскільки ми визначаємо толерантність, як диспозицію особистості, яка формується у процесі соціальної взаємодії, то відповідно гендер розглядаємо як соціальний конструкт.

Гендер трактується як «сконструйований соціальний поділ, що ґрунтується на анатомічному полі, але не обов'язково співпадає з ним» [7]. Таке розуміння гендеру дає можливість трактувати сексуальність не в біологічно-анатомічних, а в соціокультурних термінах. Гендер – це цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду [4].

Як зазначає Л.Д. Заграй гендер є квазіроллю, яка пронизує всі інші рольові специфікації, базова ідентичність, на яку нанизуються всі інші. Гендер не розглядається як сукупність психологічних рис, тому що вони є похідними від існуючих схем, стереотипів, концептів, які вмонтовані у соціокультурний досвід спільноти, суспільства, культури в якій перебуває особистість. Саме тому гендер можна визначати як роль і сукупність психологічних рис, і насамперед як базову ідентичність. Такий підхід дозволяє розглядати гендер особистості як мультифакторний конструкт [7]. Отже, якщо гендер визначається соціокультурним досвідом, то у кожній культурі, спільноті існують свої моделі гендеру, які можуть відрізнятися одна від одної. Як зазначає Л. Заграй, оскільки гендер є контекстуальним, то й моделі маскулітності, фемінності можуть бути різними у різних спільнотах, субкультурах [7]. Саме такий підхід до розуміння гендеру дозволяє актуалізувати питання гендерної толерантності та розглядати її у соціально-психологічному контексті.

Проведений теоретичний аналіз досліджень гендерної толерантності у соціально-психологічному контексті дозволяє виділити два підходи. Згідно першого підходу, який відображає соціобіологічний підхід у трактуванні гендеру, гендерну толерантність розглядають як неупереджене ставлення до представників іншої статі. Так О. Морозова визначає гендерну толерантність як готовність до прийняття на рівні індивідуальної і суспільної свідомості гендерних

відмінностей на принципах рівності прав, можливостей і особистісного самовираження чоловіків і жінок через систему всіх суспільних символів, цінностей, норм та організацію соціальних інститутів у цілому [11]. На думку С. Фадєєва, гендерна толерантність проявляється в приймаючому, розуміючому ставленні до представників своєї та протилежної статі. Т. Мельник та Л. Кобелянська визначають гендерну толерантність як різновид взаємодії та взаємовідносин між жінками і чоловіками як індивідами, соціальними групами, створеними ними партіями, громадськими структурами, за яких сторони виявляють терпимість і повагу до відмінності у позиціях, поглядах, віросповіданні, способі життя, звичаях. Це один з принципів паритетної демократії. Він пов'язаний зі свободою вибору, правами людини, правами жінок в аспекті прав людини [10]. М. Мацковський виділяє у гендерній толерантності оцінний компонент (неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апріорного приписування людині недоліків іншої статі, неприйняття ідеї про перевагу однієї статі над іншою) [11].

У другому підході гендер трактується як соціокультурний конструкт, гендерна толерантність розглядається як прийняття, неупередженість щодо різноманітних гендерних практик і право вільного, необмеженого вибору й визначення власної гендерної належності [3]. Такий підхід у тлумаченні гендерної толерантності дозволяє розглядати її у більш ширшому контексті, включаючи і гендерну самоідентифікацію індивіда.

Гендерна толерантність проявляється у гендерних відносинах. Антиподом гендерної толерантності є сексизм – орієнтація, яка ставить в несприятливі умови одну стать по відношенню до іншої, обмежуючи її права і можливості на індивідуальну самореалізацію. Наприклад, сексизм обмежує можливості повноцінної участі жінок у професійній, економічній і політичній сферах соціуму [11].

Основними принципами гендерної толерантності у відносинах є:

1. Співробітництво, партнерство між представниками різних статей та їхніми групами.
2. Готовність приймати думку іншої статі, толерація до партнера або до індивіда, який має інші погляди стосовно статево рольових установок.
3. Повага людської гідності незалежно від біологічної або соціально-культурної статі та статевої самоідентифікації.
4. Повага прав іншого і права на інше.
5. Прийняття іншого таким, яким він є, без апріорного наділення його стереотипними недоліками.
6. Здатність бачити проблеми іншого.
7. Повага до права бути іншим.
8. Визнання різноманіття підходів до статевої та гендерної самоідентифікації.
9. Визнання рівності.
10. Терпимість до поведінки, яка відрізняється від типової.
11. Відмова від домінування, заподіяння шкоди і насильства [13].

Гендерна толерантність – це позиція моральна, оскільки особистість є носієм певних моральних цінностей, найважливішими серед яких є такі цінності, як «ненасильство», «свобода», «рівність», «людина», «інший» [11].

Гендерна толерантність – це особистісна позиція, у якій виявляються установки, цінності, мотиви особистості, а на їх основі здійснюється свідомий, осмислений і відповідальний вибір [17]. Толерантність, як і гендерна толерантність зокрема, визнається одним з основоположних демократичних принципів, пов'язаним з соціальною свободою та правами людини [4]. При цьому розрізняють терпимість як пасивну поведінку та толерантність як активну соціальну поведінку, до якої людина приходить добровільно та свідомо, часто докладаючи багато зусиль [14].

Таким чином, немає однозначної формули толерантності, чіткого сценарію або моделі толерантної поведінки, так як баланс між свободою і безпекою – фактор індивідуальний, залежить від зовнішньої ситуації, залучених осіб та рівня готовності / бажання до утримання даного балансу.

Висновки. Отже, толерантність – це багатоаспектний феномен, який розглядається у межах різних наук і культур як особистісне утворення, що включає готовність і здатність людини, спільноти чути і поважати думку інших, приймати інших такими які вони є. Толерантність характеризується насамперед, повагою і визнанням рівності, запереченням домінування і насильства, визнання різноманіття і багатовимірності людської культури, норм, вірувань і відмовою від зведення цього різноманіття до одноманітності та від переважання однієї точки зору.

Соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивіда підтримує соціально-рольовий статус особистості, який визначає соціальні можливості в професійній та особистісній самореалізації. Тому гендер є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними та культурними характеристиками (раса, клас, вік тощо) організує соціальну систему. Гендер розглядається як цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду. Гендерна толерантність є особистісною диспозицією, у якій виявляються установки, цінності, мотиви особистості, які визначають ставлення індивіда до різних тендерів, проявів гендерної поведінки. Соціально-психологічний зміст гендерної толерантності полягає у неупередженому ставленні до представників іншої статі, готовності до прийняття на рівні індивідуальної і суспільної свідомості гендерних відмінностей на принципах рівності прав, можливостей і особистісного самовираження чоловіків і жінок.

Характеристиками толерантності є співробітництво, партнерство між представниками різних статей та їхніми групами, готовність приймати думку іншої статі, толерація до партнера або до індивіда, який має інші погляди щодо статево-рольових установок, повага людської гідності незалежно від біологічної або соціально-культурної статі та статевої самоідентифікації, повага прав іншого і пра-

ва на інше. Перспективою подальших наших наукових розвідок є дослідження наявності характеристик гендерної толерантності у картині світу студентства.

1. Асмолов А. Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа, 2001. 416 с.
2. Балл Г. О. Психологическое содержание личностной свободы : сущность и содержание. *Психологический журнал*. 1997. № 5. С. 61–67.
3. Борисова О. А. Толерантность как возможность выбора гендерной идентичности / ред. Н. С. Ладыжец. Ижевск, 2002. 316 с.
4. Боровцова М. С. Гендер як неповторна репрезентація статі. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2012. С. 6–12.
5. Валитова Р. Р. Толерантность: порок или добродетель? *Вестник МГУ. Серия «Философия»*. 1996. № 1. С. 33–37.
6. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование. 2008. 153 с.
7. Заграй Л. Р. Молодіжна субкультура: гендерний досвід : монографія. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2012. 376 с.
8. Клепцова Е. Ю. Психология и педагогика толерантности: учеб. пособие для вузов. 2004. 104 с.
9. Кристалл Г. Аффективная толерантность. *Журнал практической психологии и психоанализа*. 2001. № 3. С. 34–35.
10. Мельник Т. М. 50 / 50: Сучасне гендерне мислення : словник / ред. Т. М. Мельник, Л. С. Кобелянська. 2005. 280 с.
11. Мотуз Т. В. Гендерна толерантність як соціально-психологічний аспект. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 8. С. 361–369.
12. Наумова Н. В. Динамика психологических составляющих толерантности дошкольника. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология»*. 2014. №1. С. 134–140.
13. Обучение толерантности : методическое пособие / ред. Г. Бардиер. СПб., 2005. С. 128–129.
14. Рыбак Е. Толерантность феномен образовательного пространства / ред. Е. Рыбак, А. Коржув, В. Попков. Высшее образование в России. 2003. № 3. С. 175–176.
15. Сігаєва Л. Є. Вміння й навички самостійної роботи у професійному становленні дорослої людини : навч.-метод. посіб / Л. Є. Сігаєва, М. Г. Гордієнко. 2007. 167 с.
16. Степанов П. В. Воспитание толерантности у школьников – подростков. *Учитель*. 2005. 49 с.
17. Шустова Л. П. Проблема формирования толерантности старшеклассников на основе гендерного подхода в образовании. *Фундаментальные исследования*. 2008. № 5. С. 142–144.
18. Юровских Н. Г. Толерантность как личностный и культурный феномен : дис. ... канд. филос. наук. Омск, 2004. 180 с.

УДК 159.922.1: 316.472.3
doi: 10.15330/psp.23.41–49

Надія Куравська

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З ГЕНДЕРНИМИ ПРОБЛЕМАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті аналізуються особливості роботи організаційного психолога з такими гендерними проблемами, як гендерна дискримінація, сексизм, гендерні та сексуальні домагання, гендерне насильство на робочому місці. У зв'язку з цим розглядаються просвітницький, дослідницький, консультативний, корекційний та профілактичний напрями роботи пси-